

शासकीय सेवकांच्या नियतकालिक बदल्यासंदर्भात धोरण.

महाराष्ट्र शासन

सामान्य प्रशासन विभाग,

शासन परिपत्रक, क्रमांक : एसआरव्ही-१०९७/प्र.क्र.२०/९७/बारा,

मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२

दिनांक : २७ नोव्हेंबर, १९९७.

वाचा :- १) शासन परिपत्रक, सामान्य प्रशासन विभाग, क्रमांक : टीआरएफ-१०७७/बारा,

दिनांक २७ सप्टेंबर, १९७७,

२) शासन परिपत्रक, सामान्य प्रशासन विभाग, क्रमांक : टीआरएफ-१०८९/प्र.क्र.८/बारा,

दिनांक २१ एप्रिल, १९८९.

परिपत्रक

शासकीय कर्मचा-यांच्या/अधिका-यांच्या नियतकालिक बदलीसंबंधीची मार्गदर्शक तत्वे शासन परिपत्रक, सामान्य प्रशासन विभाग, क्रमांक टीआरएफ-१०७७/१२, दिनांक २७ सप्टेंबर, १९७७ अन्वये विहित करण्यात आली आहेत. त्यात गरजेनुसार वेळोवेळी सुधारणा करण्यात आल्या आहेत.

२. शासनाच्या बदली संदर्भात अस्तित्वात असलेल्या सध्याच्या धोरणाचा फेरविचार करून हे धोरण जास्तीत जास्त पारदर्शी व प्रशासकीयदृष्ट्या उपयुक्त ठरावे, या उद्देशाने त्यात काही बदल करण्यासंबंधीचा प्रस्ताव शासनाच्या विचाराधीन होता. याबाबतीत सर्वंकष विचार करून बदल्यांसंबंधीच्या सध्याच्या आदेशांचे अधिक्रमण करण्यात येत असून बदल्यांबाबत सुधारित धोरण अवलंबण्याचा निर्णय घेण्यात आला आहे. शासनाचे बदलीसंबंधीचे सर्वसाधारण सुधारित धोरण हे खालीलप्रमाणे राहील :-

(१) राज्य शासनाच्या तसेच राज्य शासनांतर्गत असलेल्या निमशासकीय सेवकांच्या बदल्या या सर्वसाधारणतः वर्षातून एकदाच करण्यात याव्यात. अधिकारी/कर्मचा-यांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक गरजा लक्षात घेता, या बदल्या मे महिन्यातच करण्यात याव्यात. मात्र खालील प्रकरणी या सर्वसाधारण धोरणास अपवाद करण्यात यावा.

(अ) सेवानिवृत्ती/पदोन्नती/राजिनामा इत्यादींमुळे रिक्त होणा-या पदांवरील नियुक्त्या,

(ब) पती/पत्नी यांना एकत्रित ठेवण्याच्या धोरणानुसार असलेल्या बदल्या,

(क) जिथे अपवादात्मक परिस्थितीमुळे बदली करणे आवश्यक आहे, अशी सक्षम अधिका-यांची

खात्री झाल्यास, मात्र तसे करताना तत्संबंधीची कारणे नमूद करण्यात यावीत.

(२) प्रशासकीय कारणास्तव आवश्यक असलेल्या सर्वसाधारण बदल्या, संबंधित शासकीय सेवकाची त्या पदावरील सेवा किमान एक वर्ष इतकी झाल्याशिवाय करू नयेत. सर्वसाधारणपणे एका पदावर ३ वर्ष व एकाच जिल्ह्यात ५ वर्ष होईपर्यंत बदली करण्यात येऊ नये.

(३) शासन स्तरावरील बदल्यांचे अधिकार संबंधित मंत्री व विभागाचे सचिव यांनी संयुक्तपणे वापरावेत.

(४) वरील कार्यपद्धती राबविताना बदल्या संबंधीच्या ज्या प्रकरणात एकवाक्यता होणार नाही, अशा प्रकरणी मुख्यमंत्री, मुख्य सचिवांच्या सल्ल्याने अंतिम निर्णय घेतील.

(५) बदल्यांचे प्राधिकार :-

(अ) मा.मुख्य मंत्री - रुपये ३,२००/- व त्यावरील वेतनश्रेणीत असलेल्या सर्व अधिका-यांचे तसेच अखिल भारतीय सेवेतील सर्व स्तरावरील अधिका-यांचे प्रस्ताव मा.मुख्य मंत्री यांच्या मान्यतेसाठी सादर करणे आवश्यक राहिल.

(ब) मा.मंत्री - रुपये ३,००० ते ४,५००/- या वेतनश्रेणीतील अधिकारी (मा.मुख्यमंत्री ज्या विभागाचे प्रभारी मंत्री म्हणून काम पाहत आहेत, अशा विभागातील अधिका-यांच्या बाबतीत या वेतनश्रेणीतील प्रस्ताव मा.मुख्यमंत्री यांना सादर करण्यात यावेत.)

(क) प्रशासकीय विभाग - रुपये २,२००/- ते ३,७००/- या वेतनश्रेणीतील अधिकारी.

(ड) विभाग प्रमुख - रुपये २,०००/- ते ३,५००/- या गट-अ मधील कनिष्ठ वेतनश्रेणीतील पदे व गट-ब मधील सर्व पदे (रु.२०००-३५०० रु.२४७५-३५००) आणि गट-क व गट-ड मधील मुख्यालयातील पदे.

(ई) प्रादेशिक विभाग प्रमुख - गट-क मधील विवक्षित निर्देशित केली जातील, अशी पदे तसेच गट-ड मधील पदे.

राजपत्रित गट-अ पदावरील बदली संदर्भातील शासन नियमावलीतील तरतूदीत यानुसार आवश्यक ते बदल स्वतंत्रपणे करण्यात येतील.

बदल्या करण्यास सक्षम असलेल्या प्राधिकाऱ्यांनी त्यांना प्रदान करण्यात आलेल्या अधिकारांचा पूर्ण वापर निःपक्षपातीपणे करावा. बदलीसंबंधात शासनाने विहित केलेल्या मूलभूत तत्वांशी विसंगत अशी कार्यवाही करणे, एखाद्या प्रकरणात अपरिहार्य ठरल्यास त्यासाठी योग्य त्या वरिष्ठांची संमती घ्यावी.

३. कर्मचाऱ्यांच्या / अधिकाऱ्यांच्या वाग्वार बदल्या करण्यात येऊ नयेत.

४. शासकीय सेवकांची बदली करण्यास सक्षम असलेल्या प्राधिकाऱ्यांनी दरवर्षी ऑक्टोबर महिन्यात ज्या शासकीय सेवकांची पुढील मे महिन्यात बदली करणे आवश्यक आहे, अशा शासकीय सेवकांची यादी करावी व अशा शासकीय सेवकांना त्यांच्या वैयक्तिक पसंतीची ३-४ ठिकाणे कळविण्याची सूचना द्यावी. आपली पसंती नमूद करण्यासाठी त्यांना डिसेंबर अखेरपर्यंत अवधी द्यावा. प्राप्त झालेल्या पसंतीचा खालीलप्रमाणे विचार करण्यात यावा.

(अ) नियतकालिक बदल्यासंबंधी निर्णय घेताना शासकीय सेवकांची कळविलेली पसंती विचारात घेतली जावी.

(ब) सक्षम प्राधिकाऱ्यांनी प्रशासकीय सोय व कर्मचाऱ्यांची वैयक्तिक पसंती या दोन्ही बाबी विचारात घेऊन बदलीसंबंधी निर्णय घ्यावेत.

(क) महसूल विभागातील व पोलीस विभागातील अधिकाऱ्यांना स्वतःची किंवा कुटूंबियांची स्थावर मिळकत असलेल्या ठिकाणी नेमणूका देऊ नयेत, असे स्वतंत्र आदेश आहेत. अशा अधिकाऱ्यांनी सदर आदेशांशी विसंगत अशी पसंती व्यक्त करू नये आणि त्यांनी ती व्यक्त केल्यास सक्षम प्राधिकाऱ्यांनी ती विचारात घेऊ नये.

(ड) नियतकालिक बदल्यांव्यतिरिक्त पदोन्नतीच्यावेळी किंवा अन्य अनपेक्षित प्रसंगीही बदली करण्याची आवश्यकता निर्माण होऊ शकते. अशा बदल्या करण्यापूर्वी सुध्दा संबंधित शासकीय सेवकाने नियतकालिक बदल्यांच्या संदर्भात तत्पूर्वी नमूद केलेली पसंती शक्यतो विचारात घेण्यात यावी.

५. (अ) कोणत्याही बदलीपात्र राजपत्रित अधिका-यास ३ वर्षांपुढे त्याच ठिकाणी त्याच पदावर ठेवणे हे क्वचित (sparingly) आणि अपवादात्मक प्रकरणी (Exceptional cases) असावे व तेसंबंधित प्रशासकीय विभागांच्या पूर्वसहमतीने मान्य करण्यात यावे. हा कालावधी एक वर्षापर्यंत असावा. तशी

परवानगी देत असताना, ४ वर्षांचा अवधी शैक्षणिक वर्षाच्या मध्येच संपल्यामुळे किंवा इतर कारणासाठी पुन्हा त्याच पदावर मुदतवाढ द्यावयाची पाळी येऊ नये, याची काळजी घेऊनच ३ वर्षांच्या पलिकडचा योग्य मुदतवाढीचा कालावधी ठरविण्यात यावा. केवळ खालील प्रकारच्या बदल्यांसंदर्भात ३ वर्षांच्या कालावधीबाबत अपवाद करण्यात यावा.

- (१) एकाच जिल्ह्यात ३ वर्षे सेवा करून बदली योग्य झालेला अधिकारी जर पुढील ६-८ महिन्यात सेवानिवृत्त होणार असेल व त्याला त्याच जिल्ह्यात ठेवणे आवश्यक असेल तर,
- (२) एखाद्या पदाचे काम हे विशेष स्वरूपाचे आहे आणि त्या पदावर असलेल्या व्यक्तीकडे त्या कामासंबंधीचे विशेष ज्ञान असेल तर,
- (३) ज्या प्रकल्प कामामध्ये अधिकारी काम करीत आहे, त्या प्रकल्पाचे काम अंतिम (Final stage) टप्प्यापर्यंत पोहोचले असेल तर,

अशा प्रस्तावास बदलीस सक्षम असलेल्या अधिका-यांच्या एक टप्पा वरच्या अधिका-यांच्या एक टप्पा वरच्या अधिका-यांची पूर्वसहमती प्राप्त करून घेण्यात यावी.

(ब) कुठल्याही अधिका-यास ४ वर्षांच्या पुढे एकाच पदावर ठेवण्यात येऊ नये. तसे करावयाचे झाल्यास, त्यास मा.मुख्य मंत्र्यांची पूर्व अनुमती अनिवार्य आहे. विभागानी असे प्रस्ताव किमान ४ महिने आधी प्रशासकीय विभागाकडे संपूर्ण समर्थनासह पाठवावेत.

काही विशिष्ट प्रकरणात विशेष कारणासाठी अधिका-यांची ३ वर्षांपेक्षाकमी कालावधीनंतर बदली करणे आवश्यक असल्यास शक्यतो त्याला पूर्वीच्या (म्हणजे ज्या ठिकाणाहून विहित कालावधी पूर्ण झाल्यामुळे बदली केली होती.) त्या ठिकाणी पुन्हा नेमणूक देण्यात येऊ नये. अशा अधिका-यास काही अपरिहार्य कारणासाठी पूर्वीच्याच ठिकाणी नेमणूक देणे आवश्यक असल्यास अशी नेमणूक निदान एक वर्षापर्यंततरी दिली जाणार नाही, याची दक्षता सक्षम प्राधिका-यांनी घ्यावी.

६. गट-क मधील कर्मचा-यांच्या बदलीकरिता किमान सेवा कालावधी --

गट-क (वर्ग-३) च्या अराजपत्रित कर्मचा-यांना एकाच ठिकाणी एकाच पदावर ५ वर्षांपेक्षा जास्त काळ ठेवण्यात येऊ नये व ५ वर्षांनंतर त्यांचा कार्यभार बदलण्यात यावा. मात्र कोणत्याही गट-क च्या कर्मचा-यास एकाच ठिकाणी १० वर्षांपेक्षा जास्त काळ ठेवण्यात येऊ नये. १० वर्षांनंतर अशा कर्मचा-यांची शक्यतो त्याच जिल्ह्यात परंतु अन्यत्र बदली करावी.

गट-क मधील कर्मचा-यांच्या बाबतीत, बदलीकरिता ५ वर्षांची कालमर्यादा संवेदनशील पदाकरिता जास्त वाटत असल्यास संबंधित मंत्रालयीन विभागांनी यादी करावी व सदरहू कालमर्यादेपेक्षा कमी कालावधी बदलीकरिता विहित करावा. तसे करताना सामान्य प्रशासन विभागाच्या सहमतीने हा कालावधी निश्चित करावा.

७. एकाच विभागातील अधिकारी/कर्मचारी यांच्या मोठ्या प्रमाणात बदल्या केल्यास, त्याचा शासनाच्या दैनंदिन कामकाजावर विपरित परिणाम होतो. त्यामुळे सर्वसाधारणपणे एका वर्षात राजपत्रित संवर्गातील बदलीपात्र अधिका-यांपैकी ३० ते ३५ टक्के पर्यंत अधिका-यांची बदली करण्यात यावी. अराजपत्रित गट-क संवर्गातील कर्मचा-यांच्या बाबतीत असे प्रमाण २० टक्के पर्यंत असावे, याबाबत दक्षता घेण्यात यावी.

८. सर्वसाधारणपणे, गट-ड मधील कर्मचा-यांचे काम समाधानकारक असेल, अशा कर्मचा-यास शक्यतो त्याच ठिकाणी ठेवण्यात यावे. तथापि, विशेष कारणास्तव अशा कर्मचा-यांची एका ठिकाणाहून दुस-या ठिकाणी बदली करणे सक्षम प्राधिका-यास आवश्यक वाटत असेल, तरच संबंधित कर्मचा-याची बदली करण्यात यावी.

९. प्रत्येक विभागात काही विशेष पदे अथवा संवर्ग आहेत. खात्यातील किंवा विभागातील प्रत्येक व्यक्तीस प्रत्येक विशेष गटात काम करण्याची शक्यतो मधी मिळावी त्यासाठी संबंधितांची आळीपाळीने विशेष गटात बदलीने नेमणूक करावी.

१०. पती-पत्नी यांची बदली -

जेव्हा पती व पत्नी या दोघांची बदली करावयाची असेल, तेव्हा ती एकाच ठिकाणी करण्यात यावी. मात्र खालील प्रकरणी सहानुभूती व गुणात्मक विचार करून वरिष्ठ अधिका-यांच्या सहमतीने विचार करण्यात यावा.

- (अ) पती व पत्नी यांना पदाअभावी एकाच ठिकाणी ठेवता येणे शक्य नसेल,
- (ब) जेव्हा दोघांपैकी एक कर्मचारी बदलीपात्र नसेल,
- (क) अन्य काही कारणामुळे पती अथवा पत्नी यांची बदली सर्वथा टाळता येणे शक्य नसेल.

११. मतीमंद मुलांच्या पालकांची बदली -

मतीमंद व्यक्तींच्या/मुलांच्या पालकांनी मतीमंद पाल्यांच्या औषधोपचारासाठी, शिक्षणासाठी विशिष्ट स्थानी बदली मिळण्याची विनंती केल्यास, त्याचा सहानुभूतीपूर्वक विचार करण्यात यावा व रिक्त पदे उपलब्ध असल्यास बदली करण्यात यावी अशी बदली करताना खालील बाबी विचारात घेण्यात याव्यात :-

- (१) ज्या अधिकारी/कर्मचा-यांनी बदलीची विनंती केली आहे त्यांचा पाल्य मतीमंद असल्याचे व्यावसायिक वैद्यकीय अधिका-याचे प्रमाणपत्र सादर केलेले असावे.
- (२) एकाच विभागांतर्गत बदली होत असल्यास, ज्येष्ठता अबाधित ठेवण्यात यावी.

सदरहू सवलत देण्याचे अधिकार संबंधित प्रशासकीय विभागांना असतील व त्यांनी अशी प्रकरणे प्रशासकीय गरजा लक्षात घेऊन तपासावीत.

१२. जिल्हा परिषद आस्थापनेवरील अधिकारी/कर्मचारी यांची बदली :-

(अ) जिल्हा परिषदेमध्ये नेमणूक करीत असताना त्या त्या विभागाच्या संवर्गातील गट-अ व गट-ब संवर्गात सरळ सेवेने नेमणूका करण्यात आलेल्या व परिविक्षाधीन कालावधी समाधान-कारकरित्या पूर्ण केलेल्या अधिका-यांच्या नेमणूका करण्यात याव्यात व त्यांनी पदोन्नतीपूर्वी ३ वर्षे जिल्हा परिषदेत काम करावे.

(ब) प्रशासकीय विभागांनी त्यांच्या अखत्यारितील अधिका-यांच्या जिल्हा परिषदेमध्ये नेमणूका केल्यानंतर अशा अधिका-यांच्या बदल्या शक्यतो ३ वर्षांपर्यंत करू नयेत. मात्र, बदली करण्याची आवश्यकता असेल तर ती बदली संबंधित जिल्हा परिषदेच्या मुख्य कार्यकारी अधिका-यांशी विचार विनिमय करून करावी.

(क) मुख्य कार्यकारी अधिका-यांना त्यांच्या जिल्हा परिषदेमध्ये कार्यरत असलेल्या विविध प्रशासकीय विभागाच्या संवर्गातील अधिका-यांच्या बदल्या विहित कालावधीपूर्वी काही प्रशासकीय कारणास्तव करावयाच्या असल्यास, अशा बदल्या संबंधित प्रशासकीय विभागाचे मत घेऊन कराव्यात.

१३. वर नमूद केलेल्या सूचनांखेरीज विभागीय गरजा लक्षात घेऊन अन्य विभागांनी पूरक सूचना निर्गमित केल्या असल्यास व त्यावरील तरतुदींशी विसंगत नसल्यास कार्यान्वित राहतील.

१४. शासनाच्या सुधारित बदली धोरणाची अंमलबजावणी करण्याची संपूर्ण जबाबदारी ही विभागाच्या प्रशासकीय सचिवांची असेल. ज्या प्रकरणी शासनाच्या प्रचलित धोरणाशी सुसंगत नसेल, अशी बदली करण्याचे प्रस्तावित केले असल्यास त्यास मुख्य मंत्री स्तरावर मान्यता घेतल्यानंतरच ती बदली करण्यात यावी. मुख्य मंत्र्यांची अशा प्रस्तावास मान्यता असल्याखेरीज केलेल्या बदल्यांचे उत्तरदायित्व संबंधीत सचिवांवर असेल.

१५. बदली धोरणासंबंधीचे हे आदेश राज्य सेवेतील अधिकारी/कर्मचारी तसेच जिल्हा परिषदा/महानगरपालिका/नगरपालिका/नगरपरिषदा/निम-शासकीय कार्यालये/मंडळे/महामंडळे व शासकीय अंगिकृत व्यवसाय या सर्वांना लागू राहतील.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

रवि भू.बुधिराजा,
प्रधान सचिव (सेवा),

प्रति,

राज्यपालांचे सचिव, राजभवन, मलबार हिल, मुंबई,

मुख्यमंत्री यांचे सचिव,

उप मुख्य मंत्री यांचे सचिव,

सर्व मंत्री यांचे खाजगी सचिव,

सर्व राज्यमंत्री यांचे स्वीय सहाय्यक,

* प्रबंधक, उच्च न्यायालय, मूळ शाखा, मुंबई,

* प्रबंधक, उच्च न्यायालय, अपील शाखा, मुंबई,

* प्रबंधक, लोकायुक्त व उप लोकायुक्त यांचे कार्यालय, मुंबई,

* सचिव, महाराष्ट्र लोकसेवा आयोग, मुंबई,

* सचिव, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय (विधानसभा) मुंबई,

* सचिव, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय (विधान परिषद), मुंबई,

* राज्य निवडणूक आयुक्त, राज्य निवडणूक आयोग, नवीन प्रशासकीय भवन, मंत्रालयासमोर, मुंबई

महालेखापाल-१ (लेखा परीक्षा), महाराष्ट्र, मुंबई,

महालेखापाल-२ (लेखा परीक्षा), महाराष्ट्र, नागपूर,

महालेखापाल-१ (लेखा अनुज्ञेयता), महाराष्ट्र, मुंबई,

महालेखापाल-२ (लेखा अनुज्ञेयता), महाराष्ट्र, नागपूर

अधिदान व लेखा अधिकारी, मुंबई,

निवासी लेखा परीक्षा अधिकारी, मुंबई,

मुख्य लेखा परीक्षक (निवासी लेखे) कोकण भवन, नवी मुंबई,

सर्व विभागीय आयुक्त,

सर्व जिल्हाधिकारी,